

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

**Ijtimoiy-gumanitar
fanlarning dolzarb
muammolari**

Jild 3, Son 11

2023

SCIENCEPROBLEMS.UZ

**ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ**

№ 11 (3)-2023

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2023

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакаров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Носирходжаева Гулнора Абдукаххаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Турдиев Бехруз Собирович – фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Бухоро давлат университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в.б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАР:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуротовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамрокулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси

Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Утемурастов Махмут Ажимурастович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Юсупов Сардорбек Баходирович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳакимов Комил Бахтиярович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби;

Жўраев Шерзод Юлдашевич – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Бабаджанов Атабек Давронбекович – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Раҳматов Элёр Жумабоевич – юридик фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Тошкент давлат юридик университети.

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Ҳашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги

педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Тайланова Шоҳида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Василя Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбаҳор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атакулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхати (Рўйхатга) киритилган.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган. Муассис: "SCIENCEPROBLEMS TEAM" масъулияти чекланган жамият.

Таҳририят манзили:

Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com

Телеграм канал: https://t.me/scienceproblems_uz

МУНДАРИЖА

07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ

Kucharov Jamshid Qulnazarovich

ROSSIYANING PAXTA YETISHTIRISH BORASIDAGI SINOV-TAJRIBALARI XUSUSIDA AYRIM
MULOHAZALAR (TURKISTON TO'PLAMI MATERIALLARI ASOSIDA) 11-14

Taʼbaev Amirbek Ashirbaevich

Б.Х.КАРМИШЕВА АСАРЛАРИДА “ИЛК ҚАБИЛАЛАР”ГА ОИД ЭТНОНИМЛАР
МАСАЛАСИ 15-23

Ҳамаев Нодирбек Мўминович

ТУРКИСТОНДА ИСТИҚЛОЛ УЧУН КУРАШНИНГ РИВОЖЛАНИБ БОРИШИ ВА УНИНГ
МАТБУОТДА ЁРИТИЛИШИ (1920-1924) 24-32

Tilavova Shahnoza Salohitdinovna

XIX ASR OXIRI – XX ASR BOSHLARIDA BUXORO AMIRLIGIDA JADIDLARNING
FAOLIYATI 33-36

Қозоқов Тоҳиржон Қодиралиевич

НАМАНГАНДА ҚОЗИЛАР ВА СУДЛАР ТАРИХИ 37-42

Артикбаев Ойбек Салимахаматович

ЎЗБЕК-ҚОЗОҚ ЭТНОМАДАНИЙ АЛОҚАЛАРИНИНГ ОИЛАВИЙ УРФ-ОДАТ ВА
МАРОСИМЛАРДА НАМОЁН БЎЛИШИ (XX АСР ТОШКЕНТ ВОҲАСИ МИСОЛИДА) 43-56

Atavullayeva Shaxlo Musoyevna

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI BIRINCHI KONSTITUTSIYASINING YARATILISH TARIXI ... 57-62

8.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ

Қўчқаров Файзулло Абдужабборович

ХОРИЖИЙ ИНВЕСТИЦИЯЛАР – АГРАР СОҲАНИ ИННОВАЦИОН РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ
МУҲИМ ОМИЛИ 63-70

Shao Junling

ANALYSIS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF UZBEKISTAN'S REGIONAL ECONOMY .. 71-76

Ashirov Nurmurod Qulmatovich

RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN KENG KO'LAMDA FOYDALANISHDA BANK TIZIMINI
IMKONIYATLARINI OSHIRISH YO'LLARI 77-82

Togayev Salim Sobirovich

BANK XIZMATLARIGA BO'LGAN ISHONCHNI OSHIRISH YOHUD MIJOZNI JALB QILISHNING
SAMARALI YO'LLARI 83-89

Саттаров Ғанижон Озодович

МИНТАҚА РАҚОБАТБАРДОШЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШДА ЭКСПОРТ САЛОҲИЯТИДАН
ФОЙДАЛАНИШ ОМИЛЛАРИ 90-96

Yakubova Samira

LEVERAGING PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIPS: STRATEGIES FOR OPTIMAL INVESTMENT FINANCING 97-102

Abdualiyev Hamidulla Toxirjonovich

OLIY TA'LIM MUASSASASINING INNOVATSIYALARNI BOSHQARISH TIZIMIDAGI LOYIHALARNI BOSHQARISH OFISI 103-109

Egamberdiyeva Salima Rayimovna

XALQARO STANDARTLAR ASOSIDA QISHLOQ XO'JALIGIDA AKTIVLAR HISOBINI TAKOMILLASHTIRISH 110-118

Xolmamatov Diyor Haqberdievich

SANOAT KORXONALARINING BOZORDAGI MAVQEINI BAHOLASHDA SPACE TAHLIL USULIDAN FOYDALANISH 119-127

Gafurova Dilshoda

INNOVATIVE MANAGEMENT IN HIGHER EDUCATION: ASSESSING STRATEGIES AND IMPACTS 128-132

Xomidov Abdugaffor Axmadjonovich

TA'LIM SOHASIDA LOYIHALARNI BOSHQARISH 133-139

Raxmonov Mirvoxid Rajabovich

NAVOIY VILOYATI ASOSIY KAPITALIGA INVESTITSİYALAR TUZILISHI VA DINAMIKASI TAHLILI 140-149

Boyjigitov Sanjarbek Komiljon o'g'li

DON VA DONNI QAYTA ISHLASH KORXONALARIDA MARKETING XIZMATI SAMARADORLIGINI BAHOLASHDA SNW TAHLIL USULINING O'RNI VA UNI QO'LLASH XUSUSIYATLARI 150-159

Aziza Umarova

AKSIYALARNI BIRLAMCHI OMMAVIY JOYLASHTIRISH (IPO) AMALIYOTI ORQALI MOLIYAVIY RESURLARNI SHAKLLANTIRISHNING XORIY TAJRIBASI 160-167

Абдуллаев Бунёд Ўткирович

СУРХОНДАРЁ ВИЛОЯТИДА ЭКОЛОГИК ТУРИЗМНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ АСОСИЙ ЙЎНАЛИШЛАРИ 168-178

Matjonov Bekjon Ravshonbekovich

SOME CHARACTERISTICS OF ENSURING FOOD SAFETY IN UZBEKISTAN 179-185

Алиматова Наргис Абдухалиловна

КАМБАҒАЛЛИКНИ ҚИСҚАРТИРИШ-РАҚОБАТБАРДОШЛИК ОМИЛИ..... 186-197

09.00.00 – ФАЛСАФА ФАНЛАРИ

<i>Kobulniyazova Gulchexra Toshpulatovna</i> F. NITSSHE "HAYOT FALSAFASI" KONSEPSIYASI IJTIMOY RIVOJLANISHNING IRRATSIONAL ASOSI	198-204
<i>Qaxorov Pulotjon Xursanmurodovich</i> INSON MOHIYATI, UNING BIOLOGIK VA IJTIMOY TABIATI	205-211
<i>Турсунов Лочин Эркинович, Хакимова Дилноза Юсуфхоновна</i> РАЗВИТИЕ ПРАВОВОГО СОЗНАНИЯУ ЖЕНЩИН В УЗБЕКИСТАНЕ	212-218
<i>Urinboyev Dilmurod Tura o'g'li</i> HUQUQIY FAOLLIK VA HUQUQIY MADANIYATNI RIVOJLANTIRISH MUOMMOLARI.....	219-225
<i>Яздонов Зикирилло Шукуриллович</i> АЛ-ҲАКИМ АТ-ТЕРМИЗИЙНИНГ СЎФИЁНА ҚАРАШЛАРИ ВА МАЛОМАТИЙЛИККА МУНОСАБАТИ	226-231
<i>Nabiyev Maxsud Abdumannonovich</i> IQTISODIY MADANIYATNINGMAZMUNIVAMOHIYATI	232-238
<i>Haydaraliyev Shuhratjon</i> MARKAZIY OSIYODA MILLATLARARO MUNOSABATLARNING MILLIY VA MINTAQAVIY XUSUSIYATLARI	239-243
<i>Хамраев Сардорбек Шарафутдинович</i> ЭКОТУРИЗМ ЖАРАЁНЛАРИНИ РИВОЖЛАНИШИНИНГ ТАРИХИЙ ЭВОЛЮЦИЯСИ..	244-250
<i>Xashimov Sheraxon Jo'raxonovich</i> O'ZBEKISTONNING XALQARO IMIDJINI YUKSALTIRISHDA MILLIY TURIZMDAGI EKOLOGIK TURIZMNING TUTGAN O'RNI	251-260
<i>Хатамова Рашида Закиржановна</i> ПАТРИОТИЗМ КАК ЭЛЕМЕНТ КУЛЬТУРЫ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ	261-266
<i>Патиев Холдор Икромович</i> ЖАДИДЧИЛИК ҚАРАШЛАРИ НЕГИЗИДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЙЎНАЛИШЛАРНИНГ ВУЖУДГА КЕЛИШИ ВА ЖАМИЯТДА РИВОЖЛАНИШИ	267-275
<i>Ismoilova Hayitxon Maxammadjonovna</i> FARG'ONA VODIYSIDA OILA URF-ODATLARI VA QADRIYATLARINING TRANSFORMATSIYASI VA UNING IJTIMOY JARAYONLARDA NAMOYON BO'LISH XUSUSIYATLARI	276-280
<i>Raximova Rayxon Abdurasulovna</i> GLOBALLASHUV VA OILA AXLOQIY MADANIYATINING O'ZARO ALOQADORLIGI	281-287
<i>Raxmankulov Farxod Raximkulovich</i> MULKDORLAR QATLAMIDA IJTIMOY MAS'ULIYAT TUYG'USINI SHAKLLANTIRISH MASALALARI	288-292
<i>Shirinov Anvar Qanoatovich</i> MARKAZIY OSIYODA INSON TARAQQIYOTINING DOLZARB MASALALARI	293-299

Xandamova Marifat Akramovna

“OSOR AL-BOQIYA” – ABU RAYHON BERUNIY ILMIY IJODINING DURDONASI.....300-304

*Teshaboev Muhiddin Marifovich*IJTIMOIY DAVLATDA IJTIMOIY ADOLATNI TA'MINLASH VA IJTIMOIY INSTITUTLARNING
MAQSADI305-311*Karimov Rahmat Rahmonovich, Bekbayev Rauf Rustamovich*MADANIY ANTROPOLOGIYA FANINING PREDMETI VA IJTIMOIY-GUMANITAR FANLAR
TIZIMIDAGI O'RNI312-320*Talapov Baxriddin Alijanovich*DEMOKRATIYA VA SHARQONA BOSHQARISHNING ETNODIFFERENSIAL
XUSUSIYATLARI321-326**10.00.00 – ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ***Ауезмуратова Нуржамал Дастенбаевна*

КАРАКАЛПАКСКИЕ ЖЕНСКИЕ ЛИЧНЫЕ ИМЕНА.....327-332

Olga Filippova

ADDING REDUNDANCY FUNCTIONS TO CLUSTERED IMPLEMENTATION333-345

*Egamnazarova Zaynab Xolmurod qizi*INGLIZ TILIDAGI RIELTORLIK FAOLIYATIGA OID TERMINLARNING O'ZBEK TILI O'ZLASHISH
MASALALARI346-351*Narzиеva Gulnoza Akbarovna*

LESIK BIRLIKLARDA MILLIY – MADANIY KOD IFODASI352-357

*Qodirova Mukaddas Tog'ayevna, Ibragimova So'g'diyona Ikrom qizi*INGLIZ-O'ZBEK TILLARIDA VERBAL VA NOVERBAL MULOQOT TABULARINING
QO'LLANILISHI358-362**12.00.00 – ЮРИДИК ФАНЛАР***Тўраев Сардор Абдихаким ўғли*ИНТЕРНЕТ ТАРМОҒИДАН ФОЙДАЛАНИБ СОДИР ЭТИЛАДИГАН ЖИНОЯТЛАРНИНГ
ОЛДИНИ ОЛИШНИНГ УМУМИЙ ЧОРАЛАРИ363-371*Атаев Шокир Куранбаевич*ТАДБИРКОРЛИК ФАОЛИЯТИНИ МАЪМУРИЙ-ҲУҚУҚИЙ ТАРТИБГА СОЛИШ
АСОСЛАРИНИ ЯНАДА ЛИБЕРАЛЛАШТИРИШ372-377*Юсупов Илхомжон Ибодиллаевич*ҲУҚУҚИЙ АНИҚЛИК ПРИНЦИПИНИНГ АЙРИМ НАЗАРИЙ - ҲУҚУҚИЙ ЖИҲАТЛАРИ
ХУСУСИДА378-385**13.00.00 – ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ***Adizova Nigora Baxtiyorovna*MUAMMOLI TA'LIM ASOSIDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING DIVERGENT
TAFAKKURINI TARBIYALASH VA RIVOJLANTIRISH386-390

<i>Tkacheva Anastasiya Aleksandrovna</i> O'ZBEKISTON OLIY O'QUV YURLARI TALABALARINING IJTIMOY-MADANIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH UCHUN ISPAN TILINI O'QITISHDA VIRTUAL REALLIKDAN FOYDALANISH	391-400
<i>Uralova Muxabbat Sanjar qizi</i> BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINFI O'QITUVCHISINING IJODIY-METODIK FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISH.....	401-406
<i>Kenjabaev Jahongir Abdisalimovich</i> METHODOLOGY FOR TEACHING ENGLISH BASED ON INTERNET RESOURCES	407-411
<i>Abdusamatov Alisher Sobirovich</i> TA'LIMNI LOYIHALASHTIRISH JARAYONIGA SEMIOTIK YONDASHUV	412-417
<i>Ibragimova Ehtiyotxon Ismailovna, Sobirova Nargiza Numonjonovna</i> TA'LIMDA NOVERBAL VOSITALARNING O'RNINI	418-422
<i>Babayeva Maxfuza Abduvaitovna</i> TA'LIMDA FANLARARO BOG'LANISHNING AHAMIYATI	423-429
<i>Nazarova Zarrina Allaberdiyevna</i> MAKTAB O'QITUVCHILARINING KREATIV SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH USULLARI.....	430-435
<i>Jumayeva Gulnora Tursunpulatovna</i> O'QITUVCHILARINING KASBIY MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHNING SHART- SHAROITLARI	436-442
<i>Умаров Азиз Авазович</i> ИСПОЛЬЗОВАНИЕ АУДИОВИЗУАЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА	443-447
<i>Ahmadjonova Odina Anvarjon qizi</i> INGLIZ TILI DARSLARIDA O'QUVCHILARNING KOMMUNIKATIV NUTQIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI(STEAM TA'LIM TEXNOLOGIYASI MISOLIDA).....	448-453
<i>Otamurodova Shamsu Qamar Otamurodovna</i> DIVERSIFIKATSIYA TAMOIYI ASOSIDA TALABALARNING KREATIVLIGINI YUZAGA CHIQRISH METODIKASI	454-461
<i>Komilov Nodirbek Bokijonovich</i> THE IMPORTANCE OF THE HISTORY OF MEDICINE IN INCREASING THE EXCLUSIVE COMPETENCE OF FOREIGN STUDENTS	462-466
<i>Sapieva Nargiza Mamayusufovna</i> IQTIDORLI O'QUVCHILARNING KREATIV FIKRLASH KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNI IJTIMOIY-PEDAGOGIK QO'LLAB-QUVVATLASH	467-478
<i>Norqobilova Rayxona Davlatovna</i> XORIJIY FANLARDAN BOLALARNING MAKTABGA TAYYORGARLIGINING DIAGNOSTIKASI	479-484

Mamatkodiroy Maxammadali Mamatisakovich

SINFDAN TASHQARI MASHG'ULOTLAR UCHUN RAQAMLI VOSITALAR VA PLATFORMALARNI
HAMDA O'QITISH USULLARINI TANLASH 485-492

Irgasheva Umida Raimjanovna

TALABALAR KASBIY NUTQ KOMPETENTSIYASINI STEAM TEXNOLOGIYASI ASOSIDA
TAKOMILLASHTIRISH 493-498

Turayeva Lolaxon Yuldashevna

ERKIN MEKANIK TEBRANISHLARNI MAPLE DASTURIY VOSITASI YORDAMIDA O'RGANISH
VA NAMOYISH ETISH 499-505

Kushakova Gulnora Egamkulovna

TALABA YOSHLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASHNING PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK
XUSUSIYATLARI 506-510

Kenjabayeva Dilafruz Abdisalimovna

OLIY O'QUV YURTI SHAROITIDA ZAMONAVIY O'QITUVCHINI TAYYORLASHNING
DEONTOLOGIK KOMPONENTI 511-518

Xasanova Gulnoza Raxatjanovna

KREDIT-MODULLI TA'LIM TIZIMI JARAYONIDA OLIY TA'LIM MUASSASALARI
TALABALARINING MUSTAQIL ISHLARINI TASHKIL ETISH MUAMMOLARI 519-525

Kobulniyazova Gulchexra Toshpulatovna
O'zbekiston Milliy universiteti professor vazifasini bajaruvchi.(DSc)

F. NITSSHE "HAYOT FALSAFASI" KONSEPSIYASI IJTIMOY RIVOJLANISHNING IRRATSIONAL ASOSI

Annotatsiya. Ushbu maqolada mashhur nemis faylasufi Fridrix Nitsshening ijodiga mavjud bo'lgan yondashuvlar tahlil qilingan va ularning o'zgarib borishi yoritib berilgan. F. Nitsshening ijodidagi irratsional g'oyalar ochib berilgan va ularning zamonaviy ijtimoiy rivojlanishning irratsional asosi ekanligi ko'rsatilgan. Nitsshe ijodidagi bir qator g'oyalarning sharq falsafasidagi fikrlar bilan mushtarakligi qayd etilgan.

Kalit so'zlar; Irratsionalizm, "hayot falsafasi", panteizm, tirik organizm, ruhiy iroda, a'lo odam, shakllanish, xukmronlikka intilish, tafakkur, iroda, instinkt, iroda kosmik kuch sifatida, ekzistensializm, akademik "hayot falsafasi", qalb, materializm, deizm, xaos, tartib, sivilizatsiya, madaniyat.

Kobulniyazova Gulchekhra Toshpulatovna
Acting professor of the National University of Uzbekistan (DSc)

F. NIETZSCHE'S CONCEPT "PHILOSOPHY OF LIFE" IS AN IRRATIONAL BASIS OF SOCIAL DEVELOPMENT

Abstract. This article analyzes the existing approaches to the works of the famous German philosopher Friedrich Nietzsche and explains their evolution. Irrational ideas in F. Nissche's work are revealed and it is shown that they are the irrational basis of modern social development. It is noted that a number of ideas in Nissche's work are in common with Eastern philosophy.

Keywords; Irrationalism, 'philosophy of life', pantheism, living organism, spiritual will, ideal man, formation, desire for dominion, thought, will, instinct, will as cosmic force, existentialism, academic 'philosophy of life', soul, materialism, deism, chaos, order, civilization, culture.

Кобулниязова Гульчехра Тошпулатовна
Исполняющий обязанности профессора
Национального университета Узбекистана

КОНЦЕПЦИЯ Ф. НИЦШЕ «ФИЛОСОФИЯ ЖИЗНИ» — ИРРАЦИОНАЛЬНАЯ ОСНОВА ОБЩЕСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ

Аннотация. В данной статье анализируются существующие подходы к творчеству известного немецкого философа Фридриха Ницше и объясняется их эволюция. Выявляются иррациональные идеи в творчестве Ф. Нише и показано, что они являются иррациональной основой современного общественного развития. Отмечается, что ряд идей творчества Ниссе перекликается с восточной философией.

Ключевые слова; Иррационализм, «философия жизни», пантеизм, живой организм, духовная воля, идеальный человек, становление, стремление к господству, мысль, воля, инстинкт, воля как космическая сила, экзистенциализм, академическая «философия жизни», душа, материализм, деизм, хаос, порядок, цивилизация, культура.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SP1342V3I11Y2023N25>

«Hayot falsafasi» deb nom olgan falsafiy oqim o'zining chuqur tarixiga ega. «Hayot falsafasi»ning paydo bo'lishi 1772 yilda «Axloqiy go'zallik va hayot falsafasi» deb nomlangan anonim asarga borib taqaladi. Ushbu asarda san'at va falsafani tushunish uchun ilmiy nazariyalarga asoslanmasdan, insonning ichki dunyosidagi ruhiy quvvat va holatlarga murojaat qilish tavsiya etilgan. Romantik faylasuf Fridrix Shlegel 1827 yilgi ma'ruzalarida mutloq g'oya tushunchalari va ta'riflarini o'rganishdan ko'ra insonning ichki ruhiy olamini o'rganishni afzal ko'rdi. Shlegelning yozishicha, «Hayot falsafasi inson ongini har taraflama yaxlit o'rganib, uning markaziga inson qalbini qo'yadi»[1]. Shlegelning ta'kidlashicha, bunday falsafa inson ichki dunyosidagi ruhiy xolatlardan kelib chiqib, bir tomondan Gegelning abstrakt – mavhum idealistik nazariyasiga qarshi qo'yilgan bo'lsa, ikkinchi tomondan esa, mexanistik tabiatshunoslik qarashlarga hamda vulgar materializmning tamoyillariga qarshi chiqar edi. Shlegel «Hayot falsafasi»ning asosiy tamoyillarini namoyon qilar ekan, u klassik nemis falsafasi ta'siri ostida edi. Natijada uning qarashlarida aql va tafakkur yuqori baholanar edi. XIX asrning oxirida F.Nitsshe tomonidan shakllangan «Hayot falsafasi» aql va tafakkurga tanqidiy yondoshadi va ularni inson hayotining amaliy ehtiyojlariga xizmat qiluvchi ikkinchi darajali qurollar deb hisoblaydi, birinchi o'ringa esa instinktlarni qo'yadi. XIX asrning mexanistik tabiyoti tabiatni organik va noorganik qismlarga bo'ladi. Organik hayotni noorganik qonunlar orqali tushuntirishga harakat qiladi. F.Nitsshe, V.Diltey va G.Zimmellar bunday mexanistik dunyoqarashga qarshi chiqdilar. Ayniqsa, F.Nitsshening falsafiy qarashlarida noorganik hayot organik hayotdan ajratilmagan bo'lib, har ikkisi ham yagona ruhiy borliqni tashkil etardi. Bu borliqning zaminida esa kosmik xarakterga ega bo'lgan ruhiy quvvat yotadi.

Tarixiy jarayonlarni tushuntirishda esa, u «Hayot falsafasi» Gegelning mutlaq idealistik nazariyasidan uzoqlashdi. Jamiyatga bo'lgan materialistik qarashlarni ham inkor etdi. «Hayot falsafasi»ning vakillari ijtimoiy jarayonlarni tushuntirish uchun «Madaniyat falsafasi»ni yaratishdi. Bu falsafada hech qanday ilmiy – nazariy kategoriyalarga o'rin berilmay, uning markazini tadqiqotchi – tarixchining ichki his – tuyg'ulari – intuitsiyasi tashkil etadi. Tarixchi intuitsiyasi orqali tarixiy voqealarni his qiladi va tahlil etadi. «Hayot falsafasi» jamiyatdagi barcha o'zgarishlarni ruhiy borliqdagi shakllanish jarayonlari orqali tushuntiradi. Jamiyatda mavjud ziddiyatlar o'rniga hayotning o'ziga xos bo'lgan ziddiyatlar haqida gapiradi. Bunday hayotiy ziddiyatlar har qanday zamonda mavjud bo'lib, ular abadiy xarakterga egadir.

Ekzistensialist faylasuf F.Xaynemanning yozishicha, «Hayot falsafasi» aqlni qalb ustidan hukmronlik qilishiga qarshi chiqadi. Insonni aqlli mavjudot deb atashlarini inkor etib, inson borlig'ida qalbni aqldan ustuvor qo'yadi»[2]. «Hayot falsafasi» vakillarining fikricha, aql qalbga xizmat qilishi kerak. Shundagina inson axloqiy mavjudotga aylanadi va o'zligini anglaydi. Barcha narsalarning, jarayonlarning asosiga inson manfaatini qo'yuvchi aql esa, insonni qadrsizlantirib, uni narsa darajasiga tushirib qo'yadi. «Hayot falsafasi» vakillarining ta'kidlashicha, inson ijtimoiy munosabatlar mahsuli bo'lmay, balki uning o'zi barcha munosabatlarga katta ta'sir ko'rsatuvchi ruhiy mavjudotdir. Inson o'zining ruhiy kamoloti yo'lida o'z ichki dunyosini va atrof – muhitni ijobiy tomonga o'zgartirib boradi. «Oliy inson» haqidagi ta'limot F.Nitsshe falsafasining asosini tashkil etadi. F.Nitsshe, G.Zimel, V.Diltey, O.Shpengler kabi irratsional kayfiyatda fikrlovchi faylasuflar XX asrning o'rtalarida ekzistensializm falsafasining shakllanishi va rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatdilar.

Sobiq sho'rolar davridagi marksistik falsafada buyuk nemis faylasufi Fridrix Nitsshe ijodi keskin tanqid ostiga olinib, fashizm mafkurasining asoschilaridan biri deb hisoblanar edi. Mustaqillik yillarida chiqqan falsafiy adabiyotlar Nitsshe ijodiga yangicha yondoshib, unga butunlay boshqa nazar bilan qaraldi. Nitsshening bir qator asarlari rus tilida nashr etildi. Oxirgi yillarda O'zbekistonda taniqli adib, tilshunos Ibrohim G'ofurov tomonidan Nitsshening «Zardusht tavallosi» kabi bir qator asarlari o'zbek tiliga tarjima qilingan. O'zbek olimlari V.Alimasov va N.Jo'raevlar tomonidan ham F. Nitsshe ijodiga tegishli bo'lgan bir qator fikrlar tahlil qilindi.

Nima sababdan XXI asrning boshlarida Nitsshening ijodi yana insonlarning e'tiborini o'ziga torta boshladi? Bu masala ko'pgina mutaxassis va muxlislarni qiziqtirmoqda. Bizning fikrimizcha, F.Nitsshe o'z ijodida XX asrning oxiri XXI asrning boshida boshlangan ko'pgina ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy o'zgarishlarni oldindan his qilib, o'z asarlarida timsollar orqali yoritib bergan. Xususan, uning inson tabiatidagi ongsiz va ongli jarayonlar haqidagi g'oyalari tabiatdagi ekologik muammolarini sivilizatsiyaning rivojlanishi bilan bog'liq ekanligini o'z asarlarida asoslab berdi. XXI asr odami F.Nitsshe aytgan va taxmin qilgan oliy va a'lo odamga aylanish bo'sag'asida turibdi. Falsafiy adabiyotda Nitsshening ijodi Germaniyadagi hayot falsafasi shaklida tushunilgan.

F. Nitsheddan keyin «Hayot falsafasi»ni mashhur nemis faylasufi V.Diltey rivojlantirdi. Diltey Nitsshening ko'pgina qarashlarining tarafdori edi, lekin uning azaldan mavjud qadriyatlarni butunlay qayta baholash to'g'risidagi fikriga umuman qo'shilmaydi, aksincha, qadriyatlarni qayta tiklash tarafdori edi[3]. Klassik nemis falsafasi ruhiyatida tarbiyalanadi. I. Kant, V. Gegel qarashlarining ta'siri seziladi. «Hayot falsafasi»ni birmuncha rivojlantiradi. Lekin u Nitsheddan farqli o'laroq, ilm – fan ahamiyatini inkor qilmaydi. Aksincha, Diltey inson, jamiyat, tarix, madaniyat haqidagi fanlarni asoslashga harakat qiladi. Hayot falsafasi akademik yo'nalishining yana bir vakili Zimmelning qarashlari ham Dilteynikiga juda o'xshashdir. G.Zimmel hozirgi zamon «konfliktlar sotsiologiyasi» ning asoschilaridan hisoblanadi[4]. Dilteyning fikricha Hayot – bu iroda faktlari, ichki uyg'onish hissiyoti. Ular bizga bevosita hayot iztiroblari orqali berilgan

«Hayot – hissiyot, tajriba, fikr harakati. Shu nuqtai nazardan, olam – hayot tajribasidan kelib chiqadi».

Bizning fikrimizcha, moddiy olamning zaminida qanday substansiya yotishi falsafa tarixi jarayonida o'zgarib borgan. O'rta asr davri falsafasida moddiy borliq xudo tomonidan yaratilgan deb tushunilgan, lekin yaratuvchi bu olamga birlamchi harakatni berganidan keyin unga aralashmaydi. Bu falsafiy qarash Deizm deb qaralgan. Shu bilan birga, subyektiv idealistik falsafa dunyoga keladi va unga binoan, tashqi moddiy olam bizning hissiyotlarimizning yig'indisi, biz olamning mavjudligini hissiyotlarimizdagi energiyalar nerv oqimlari orqali bilishimiz mumkin.

V. Diltey va Zimmelning fikricha, biz tashqi olam haqida faqat hissiyotlarimiz bilan bog'liq bo'lgan jihatlarni qiziqishlarimiz orqali bilish mumkin. Ular esa doim subyektiv tabiatga ega. Ularning fikricha, gumanitar fanlar, tashqi olamni o'zlarining hayotiy tajribalaridan kelib chiqib o'rganadi, bu tajribada esa, bilishning subyekt va obyekt birlashib ketadi, shuning uchun hayotiy tajriba orqali biz faqat obyektiv ravishda bilolmaymiz.

Tabiat hodisalarini tushunar ekanmiz, ularni ongimizdagi tushunchalar, tasavvurlar bilan bog'laymiz, shu orqali obyektga xos bo'lgan xususiyatlar subyektning xotirasi va hissiyotlari bilan qorishib ketadi va ularni bir – biridan ajratish amrimahol.

V.Diltey va G.Zimmelning Hayot falsafasida tabiat va jamiyat voqealari o'sha davrning akademik fanlari nigohi orqali tushunilgan. Ular F. Nitsshening Hayot falsafasida iroda, shakllanish, abadiy qaytish kabi tushunchalarning irratsional jihatlarini tanqid qilishdi.

Bizningcha, Diltey va Zimel F. Nitsshe ta'limotidagi olam va inson borlig'ida mavjud bo'lgan individual, ruhiy iroda kuchini ko'rishmadi. F.Nitsshe falsafiy ta'limotida materiya va ruh birlashgan, uning qarashlari panteistik tabiatga ega bo'lgan. Lekin 19 asr oxirida va 20 asr boshlarida g'arb falsafasining ko'pgina oqimlari ratsional pozitsiyada turib Nitsshe va Bergson ijodidagi panteistik ruhiyatni tushunib yetishmagan.

Sovet falsafasida Nitsshe qarashlariga marksischa nuqtai nazardan baho berilgan. Bu bahoga binoan Nitsshe reaksiyon burjua falsafasining vakilidir. Biz maqolamizda ushbu yondoshuvni noto'g'ri deb hisoblaymiz va fikrimizni dalillashga harakat qilamiz.

Mustaqillik davrida ko'pgina rus faylasuflari F. Nitsshe ijodiga qayta baho berishdi: A. V. Mixaylov va T. S. Kuzubovalar Nitsshe ijodini interpretatsiyasiga va uning asarlarida uchraydigan falsafiy badiiy uslubga katta e'tibor berishgan. K. A. Mixaylov, Svasyanlar F. Nitsshe asarlarida ishlatilgan badiiy uslub xilma xil ma'nolar keltirishiga e'tibor qaratishgan.

Lekin biz ko'p ming yillik Sharq falsafasiga nazar tashlasak, Nitsshening qarashlariga o'xshash fikrlarni uchratamiz. Masalan, hind faylasufi S.Radhakrishnan o'zining «Hind falsafasi» deb nomlangan mashhur asarida Upanishadalar ta'limotini tahlil qilar ekan, olamning shakllanishi, subyekt va obyekt, gnoseologik va ontologik muammolarining birligi haqida yozadi. Upanishadalarda keltirilgan ko'pgina fikrlar Nitsshening shakllanish g'oyasiga juda mushtarakdir. 1997 yil Qozog'istonda himoya qilingan V.B.Kokeshevaning «F.Nitsshe va rus falsafasi: axloqiy konsepsiyalarning suhbatlari» nomli nomzodlik dissertatsiyasida Nitsshening qarashlari bilan rus ekzistensial falsafasi qiyosiy taqqoslangan va unda asosiy o'rin egallagan inson muammosi ham keng yoritilgan. V.B.Kokesheva o'zining tadqiqotida F.Nitsshe va rus falsafasidagi diniy dunyoqarash bilan taqqoslab, Nitsshe ijodining rus falsafasi va madaniyatiga bo'lgan ta'sirini ko'rsatadi. Ushbu tadqiqotchining maqsadi G'arb va Sharq madaniyati o'rtasidagi mushtarak g'oyalarni aniqlashdan iborat.

F.Nitsshe o'zining ijodida xristian dinida bir – biridan ajratilgan ruhiy va moddiy borliqlarni birlashtiradi. Shuning uchun uning dunyoqarashida ontologik va gnoseologik qarashlar o'rtasida unchalik farq yo'q. Nitsshe bu masalada panteistik pozitsiyada turganligini ko'rishimiz mumkin. U tabiatdagi barcha hodisalarni ruhlantiradi. Uning zardushti tog', dengiz, daraxt, osmon, shamol bilan gaplashadi. Hayvonlarning barchasi zardusht oldiga kelib, uning mehridan bahramand bo'lishadi. Zardushtning qalbi mehr nuriga to'la, uning donishmandligi esa, botayotgan quyoshni eslatadi. O'zining asosiy asarlaridan biriga Zardusht nomini berishi Nitsshe uchun tasodifiy emas edi, chunki zardushtiylik dinining payg'ambari ham butun borliqni ilohiylashtirgan. Uning qalbida ruhiy otash yonib turgan. Nitsshening xudo o'ldi degan so'zini, bizningcha, quyidagi ma'noda tushunish kerak: XX asrning oxiri XXI asrning boshlarida yevropaliklarning dunyoqarashida xudoga bo'lgan e'tiqod va ishonch so'nib bordi. Uning ichki dunyosidagi botiniy olam eshiklari yopilib qoldi va bu botiniy olamda mangu va abadiy yashovchi xudo timsoli yo'qoldi[1]. Pardalangan va qobiqlangan inson qalbida xudo o'ldi. Odamlar uni o'zlari o'ldirdilar. Bizning fikrimizcha, Nitsshening bu so'zini yevropaliklarning hayotida ruhiyatning so'nishi va o'lishi jarayoni aks ettiradi. Shuning uchun biz G.Skirbekk va N.Gilelarning F.Nitsshe fikrlarini pragmatizm ruhida talqin qilinganligiga qo'shilmaymiz. Darvoqe, pragmatizm yo'nalishining yirik vakillaridan biri Ch.S.Pirs o'zining shubha – e'tiqod konsepsiyasining asosiga diniy e'tiqodni qo'ygan va R.Dekartning qarashlaridagi universal shubha g'oyasini tanqid qilgan. Pragmatizm falsafasi diniy e'tiqodni insonning hayotiy ehtiyojlari va manfaatlari bilan chambarchas bog'laydi, dinning o'zidan

ham manfaat izlaydi. Nitsshening qarashlari pragmatizm vakillarining aynan shunday qarashlaridan keskin farq qiladi.

G.Skirebikk va N.Gilening fikrlaricha, Nitsshe ijodidagi axloqiy masalalar ham nisbiy xarakterga egadir. Nitsshe jamiyatdagi axloqiy qadriyatlarni o'zining hayotdagi asoslaridan ajralib qolgan va ularga to'g'ri kelmaydi, deb hisoblaydi. Diniy axloqiy qadriyatlardan biri bo'lgan tenglik, insonlarga bo'lgan mehr va shunga o'xshashlar hayotning o'zida, aksincha, narsalarga va hodisalarga to'qnash keladi. G.Skirebikkning yozishicha, «axloq jamiyatni yemiruvchi kuchlardan saqlash va himoya qilishning foydali vositasidir[4]. Axloq qo'rqinch va umiddan (kuchliroq vositalar jumlasiga va do'xaxni ixtiro qilish ham kiradi). Oxir – oqibatda majbur qilish muruvvatlari bizning ichimizga vijdon ko'rinishida qaratiladi»[4].

G.Skirebikkning ta'kidlashicha, Nitsshe fikricha insonning ichki dunyosiga yaxshilik kuchlari bilan bir qatorda, vahshiylik, yovuzlik kuchlari ham xosdir. Jamiyatdagi axloqiy qadriyatlar ushbu yovuzlik kuchlarini qoralaydi va taqiqlaydi. Natijada, bu salbiy instinktlar insonning ichki dunyosida yashiringan holatda mavjud bo'ladi va inson tabiatidagi barcha ziddiyatlarning asosiga aylanadi. G.Skirebikk va N.Gilelar Nitsshening axloqiy qarashlarida «xo'jayinlar axloqi» va «qullar axloqi» mavjudligi haqida ham to'xtalib o'tadi. Bu ikki axloq o'rtasidagi kurash oxir oqibatda qullar axloqining g'alabasi bilan yakunlanadi. G.Skirebikkning yozishicha, «Nitsshening fikriga ko'ra xo'jayinlar kuchliroq bo'lsa ham qullar ancha aqliroqdir. Qullar xo'jayinlarning gaplarini ochiq qaytara olmaydilar, biroq ular ko'pchilikning axloqiy bahosini mutloq baho sifatida o'rnatib, ularni bo'yin egdirmoqchi bo'ladilar»[5].

Yuqorida keltirilgan mualliflarning fikrlaridan farq qiluvchi, yondashuvlar hozirgi zamon falsafiy adabiyotlarida mavjuddir. Ye.Kipriyanova o'zining K.Leontev va Nitsshe bir davrning ikki faylasufi» nomli maqolasida Nitsshe hamda taniqli rus olimi K.Leontevning fikrini qiyosiy taqqoslab, ulardagi o'xshashliklarga e'tibor qaratgan. Bu o'xshashliklarni biz, ayniqsa, Leontev va Nitsshening axloqiy qarashlarida uchratishimiz mumkin. Ular jamiyatdagi ziddiyatlar insonning ichki tabiatida ham mavjud ekanligini ko'rsatib, axloqiy qadriyatlar bu ziddiyatlarni bir – biri bilan kelishtira olmasligini ko'rsatadilar. Bizning kuzatishimiz shuni ko'rsatadiki, Yomonlik va yaxshilik o'rtasidagi chegara jamiyatda va inson tabiatida ham nihoyatda nisbiy.

Axloqiy qadriyatlarda esa, bu chegara mutloq beriladi. Hayotimizda yovuzlik va yomonlik kuchlari kelajakdagi ijobiy o'zgarishlarga yo'l ochib berishi mumkin. Va aksincha, yaxshi hayot insonni jamiyatdagi yovuz kuchlarga qarshi kurashishga ojiz va sustkash qilib qo'yishi ham mumkin. O'zining kundalik hayotida inson qiyinchiliklarni boshidan kechirmasa, uning irodasi va u bilan bog'liq bo'lgan faolligi zaiflashib boradi. Oxir – oqibatda inson Nitsshening iborasi bilan aytganda, barcha narsalarga moslashuvchi yer yuzida sakrab – sakrab yurgan bitga o'xshab qoladi[6]. Nitsshening bu so'zlariga biz xam to'la ko'shilamiz, bunday insonlardagi axloqiy qadriyatlar qadrsizlanadi. Insonlarning so'zi va amali o'rtasida birlik yo'qolib, o'tib bo'lmas jarlik paydo bo'ladi. Axloqiy qadriyatlarning qadrsizlanishi insonning o'zligini yo'qotishiga olib keladi. Ye.Kipriyanovanning ta'kidlashicha, Nitsshe va Leontevlarning fikriga ko'ra, diniy axloq va diniy qadriyatlar bunday jarayonlarni to'xtata olmaydi, natijada insonlarning e'tiqodi ham yuzaki narsaga aylanib qoladi. Ye.Kipriyanovanning yozishicha: «Insonning ma'nosiz va zerikarli hayoti ularni Nitsshe fikricha, javobgarlikning katta qismi xristian dinining zimmasidadir. Bu din olamni u dunyo va bu dunyoga ajratib, insonni yerdagi hayotidan sovutdi hamda Allohning gunohkor bandasiga aylantirdi»[7].

Ye.Kipriyanova Nitsshening jamiyatning tarixiy taraqqiyoti haqidagi g'oyalarini ham tahlil qiladi. Nitsshe sivilizatsiyaning rivojlanishi madaniyatning inqiroziga olib keladi, deb hisoblaydi. Zero, madaniy davrdagi inson o'zining ijodkorlik qobiliyatini hali yo'qotmagan va uning tabiat bilan aloqalari butkul begonalashishga ulgurmagan edi. XX asrning boshida fan va texnikaning jadal rivojlanishi insonni ruhiy inqirozga olib keldi. Uning belgilaridan biri bu insonni o'zligidan begonalashuvi muammosi edi. Buning natijasida inson jamiyat mexanizmining muruvvatiga aylanib qoldi va undagi ijodkorlik qobiliyati o'rniga barcha narsalarga taqlid qilish qobiliyati rivojlandi[8]. Bunday insonni F.Nitsshe Ch.Darvin nazariyasidagi maymunlarga o'xshatadi.

Nitsshening a'lo odami biologik evolyusiyaning mahsuli emas. A'lo odam qadimgi davrda ham mavjud bo'lgan. Uning ijodkorlik kuchlari kosmik quvvatdan oziqlangan ruhiy irodaga asoslanadi. Ushbu iroda butun koinotning zaminida yotadi. U yulduz va sayyoralarni harakatga keltiradi. Insonning yaratuvchilik qobiliyati ham uning mahsulidir. Tarixiy taraqqiyotning rivojlanishi ruhiy irodani so'ndiradi va undagi kuch – quvvatni tafakkurning faoliyatiga yo'naltiradi. Endilikda ruhiy iroda o'rnini insonning aqliy faoliyati egalladi. F.Nitsshening irratsional qarashlari nuqtai nazaridan bu kishilik jamiyati uchun inqiroz yo'lini anglatadi[9]. Bu jarayon, ayniqsa, Yevropa davlatlarida ildiz otdi. Kelajakda, istiqbolda Yevropaning ruhiy zaiflashgan xalqlari o'zining hayotiy kuchidan ajralib qoladi va Yevropa quyoshining botishi sodir bo'ladi. Keyinchalik Nitsshening ushbu fikrlarini uning mashhur zamondoshi O. Shpengler davom ettirdi.

Biz yuqorida bir qator mualliflarning F. Nitsshe va A. Bergson «hayot falsafasiga» yondoshuvini tahlil qildik, shulardan kelib chiqib o'z fikrimizni izohlab bermoqchimiz. Kokisheva, Kipriyanova, Leontevlarning yondoshuviga bizning pozitsiyamiz yaqin, bu mualliflarga o'hshab biz F.Nitsshega o'xshab axloqiy kadriyatlarni kategorik imperativ shaklida tushunishga qarshimiz, ular konkret vaziyatga bog'lanib tahlil qilinishi kerak. Aksariyat Yevropa faylasuflari Nitsshe yashagan davrda ratsional pozitsiyada bo'lib intellektga haddan tashqari baho bergan va insonning borlig'idagi tuyg'ular va ruhiy holatlarga e'tibor berishmagan. Ular intuitsiyani intellektning bir jihati sifatida tushunishgan. 19 asrning oxiriga kelib inson ongida intuitiv qobiliyatlar texnogen sivilizatsiyasining rivojlanishi natijasida so'nib bordi, Yevropa xalqlarining irodasi xam kat'iyatsiz bo'lib qoldi. Iroda kuchi yordamida insondagi ijodiy qobiliyatlar yuzaga chiqadi, uning so'nishi esa ijodkorlik qobiliyatlarini kelajakda pasayishiga olib keladi, individual shaxslarning ijodkorlik qobiliyati sivilizatsiya bosqichida o'z o'rnini taqlid qilish qobiliyatiga o'rin bo'shatib berdi, natijada inson robotlashgan mashinaga o'xshab qolmoqda.

Shunday qilib, yuqorida ko'rsatilgan tahlil quyidagi xulosalarga olib keladi:

- F.Nitsshe zamonaviy G'arb falsafasida xilma – xil ko'rinishda talqin qilib kelingan.
- F.Nitsshe ijodidagi ziddiyatli fikrlar uning irratsional dunyoqarashi bilan bog'liqdir.

Ko'pgina Yevropa mualiflari F.Nitsshe irratsional g'oyalarining asl mohiyatiga yetib bormaganlar. Ular irratsionalizm dunyoqarashining Sharq falsafasi va ruhiyati bilan bevosita aloqadorligini ko'rmaganlar va bunga e'tibor ham bermaganlar. F.Nitsshe ijodidagi ko'pgina g'oyalarning irratsional mohiyatini tushunish uchun kalitni Sharq tafakkur xazinasidan izlash kerakdir.

Адабиётлар/Литература/References:

1. Schlegel F. Die drei Vorlesungen über die Philosophie des Lebens, Leipzig, o. J. – P. 16

2. Die Philosophie im XX. Jahrhundert. Hrsg. Von F. Heinemann. 2. Auflage, Stuttgart, 1963. – P. 268.
3. Дильтей В. Описательная психология. – М.: Наука, 1924. – С. 408.
4. Западная философия XX века. – М.: 1998. – С. 432.
5. Скирбекк Г. Гилье. Н. Фалсафа тарихи. – Тошкент: Шарқ, 2002. – 720 б.
6. Ницше Ф. Так говорил Зараустра: Кн. для всех и не для кого. – М.: СП. Интербук, 1990. – С. 201.
7. Юнг К. Психологические типы. – СПб.: Академический проект, 2017. – С. 124.
8. Фалсафа қомусий луғат. Назаров Қ. Масъул таҳрири остида. – Тошкент: Шарқ, 2004. – Б. 175.
9. Ницше Ф. По ту сторону добра и зла: К генеалогии морали / Пер. с нем. – Минск: Беларусь, 1992. – С. 233.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 11 (3) – 2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатида олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).